प्सया सोमसदृशमेवोपादेयम् न पूतीकसदृशमिति । अतश्च मुख्यद्रव्यस्यात्यन्ता-लाभऽएव प्रतिनिधेः साधनत्वम् · तेन मुख्यद्रव्ये सति भ्रान्त्या प्रतिनिधिद्रव्येण यागे कृते पुनर्मुख्यद्रव्येण यागावृत्तिः ॥ ॥ अथ यत्रार्थद्रव्ययोर्विरोधस्तत्र कथम् । तद्यथा मुख्यं द्रव्यं खादिरादिकं नियोजनादिकार्यासमर्थं विद्यते प्रतिनिधि-द्रव्यं च कार्यसमर्थम् · तत्र यदि मुख्यं द्रव्यं गृह्यते तदा तेन कार्यं नियुक्तप-श्वनपक्रमणरूपं न सिध्यति · यदि च कार्यसिद्धिसमर्थं प्रतिनिधिद्रव्यं गृह्यते तदा मुख्यद्रव्यं गृहीतं न स्यात् · तत्रैवं संदेहः किं कार्यसाधनासमर्थमपि मुख्यं ग्राह्यम् उत मुख्यमनादृत्य कार्यसमर्थं प्रतिनिधिद्रव्यमिति · तत्र मुख्या-मुख्ययोर्मुख्ये संप्रत्यय इति न्यायेन मुख्यस्यैव परिग्रहे प्राप्ते सिद्धान्तसूत्रम् ·

अर्थद्रव्यविरोधेऽर्थसामान्यं तत्परत्वात् ॥ १६ ॥ अर्थः प्रयोजनं कार्यमिति यावत् · द्रव्यं मुख्यद्रव्यम् · अर्थद्रव्यविरोधे कार्यमुख्यद्रव्ययोर्विरोधे सति अर्थ-सामान्यम् अर्थेन प्रयोजनेन कार्येण सामान्यम् संयुक्तं कार्यसिद्धिसमर्थं यत् तदश्रु-तमपि प्रतिनिधिद्रव्यमुपादेयम् । कुतः तत्परत्वात् द्रव्यस्यार्थपरत्वात् कार्यार्थ-त्वात् · कार्यार्थं हि द्रव्यं न त्वदृष्टार्थम् येन च कार्यं न सिध्यति तच्छ्रुतमपि सदश्रुतसममेव · अतो द्रव्यस्य प्रयोजनार्थत्वात्तद्विरोधे तु श्रुतमप्यनादृत्य प्रयोज-नक्षममेवाश्रुतमपि [प्रति]निधिद्रव्यमेवोपादेयम् न तु मुख्यं कार्यासमर्थमिति सिद्धान्तः । तदुक्तं जैमिनिना (६. ३. ३२.) अर्थद्रव्यविरोधेऽर्थो द्रव्याभावे तदुत्पत्तिर्द्र-व्याणामर्थशेषत्वादिति ॥ यदा पुनरश्वशफपरिमाणाय (१. २. २. १०.) शेषकार्येभ्य-श्चापर्याप्ताः पुरोडाशजातिमात्राभिव्यक्तिसमर्था व्रीहयोऽल्पेऽपि लभ्यन्ते तदा[1] तैरेव पुरोडाशः कर्तव्य उत नीवारैरिति संशयः · तत्र यद्यपि यागोद्देशेन व्रीहयो विधीयन्ते तथाप्युत्पत्तिशिष्टपुरोडाशविरोधान्न तेषां साक्षाद्यागसाध-नता किंतु पुरोडाशप्रकृतितया · ततश्च व्रीहीणामपि पुरोडाशाङ्गत्वात् स्वि-ष्टकृदिडाप्राशित्रचतुर्धाकरणषडवत्तब्रह्मयज्ञमानभागभक्षणरूपाणां शेषकार्याणाम-श्वशफपरिमाणस्य च सर्वेषां पुरोडाशाङ्गत्वात् नाङ्गप्रधानकृतो विशेषः · तेनाश्व-शफपरिमाणस्य भूयसां शेषकार्याणां चानुग्रहाय व्रीहिशास्त्रमेकं बाधितव्यम् ।

१) तदा किं Çâstradîp.